

فصل نامه های رشد در بستر تحول

نگاهی به نقش و کارکرد مجلات رشد
تخصصی در دوره متوسطه جدید

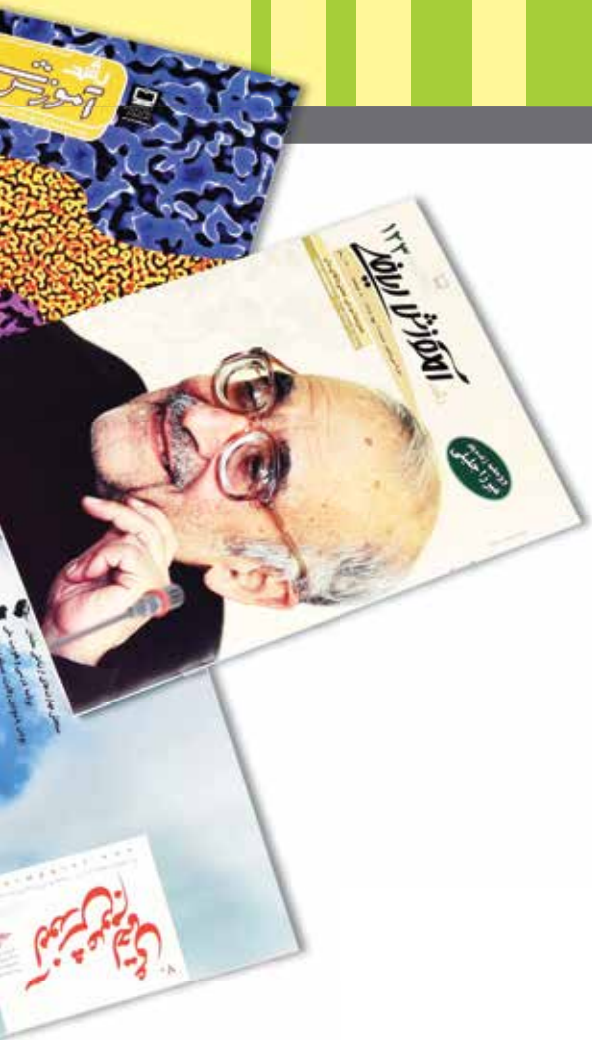
مجلات کمک آموزشی رشد که امروزه به صورت فراگیر در سراسر کشور برای دانش آموزان و معلمان منتشر می شود ، ادامه مجلات « پیک » است که از اواسط دهه چهل شمسی، البته فقط در ۶ عنوان (کودک، نوآموز، دانش آموز، نوجوان، جوان، معلم و خانواده) پا به عرصه گذاشت که خود گامی بزرگ در گسترش سواد و آموزش عمومی، در کنار آموزش های رسمی و کلاسی، بود. با پیروزی انقلاب اسلامی، پس از وقفه ای یکی دو ساله، اولیای امر در وزارت آموزش و پرورش، ضمن تأکید بر تداوم انتشار آن مجلات، البته با نام جدید « رشد » مجله های دیگری نیز بر آن ها افزودند که از آن جمله «مجلات رشد تخصصی» برای دبیران دبیرستان ها در رشته های متنوع علوم پایه ، فنی و حرفه ای و علوم انسانی بود. این کار به ابداع و ابتکار دکتر غلامعلی حداد عادل معاون وزیر و رئیس وقت سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی (۱۳۷۳-۱۳۶۰) با انتشار مجله رشد آموزش ریاضی شروع شد. در سال های بعد عنوان های دیگری نیز بر مجلات افزوده شد تا امروز که تعداد این عناوین به ۱۷ رسیده است.

در خصوص مجلات تخصصی چند نکته قابل امان نظر است که قبل از ورود به اصل مطلب باید به آن ها اشاره کنیم. نکته اول اینکه تا پیش از مجلات رشد تخصصی، در ایران مجله ای که هدف آن افزایش بنیه علمی معلمان باشد، به جز «مجله ریاضی یکان» که آن را هم شادروان عبدالحسین مصحفی ، به همت خود و نه با امکانات دولتی ، برای معلمان و دانش آموزان منتشر می کرد، مجله ای وجود نداشت؛ اگر هم یکی دو مجله دیگر در زمینه علوم ، تاریخ و جغرافیا، منتشر می شد چندان دوام نیافت. نکته دیگر اینکه، عنوان عمومی مجلات رشد تخصصی « رشد آموزش...» نامگذاری شده بود که تا امروز هم چنان باقی است. تأکید بر کلمه « آموزش» در این نامگذاری، به این دلیل بود که مجلات رشد تخصصی بیش از آن که به اشاعه

نظریه و تئوری صرف در خصوص محتواهای درسی بپردازند باید به امر آموزش توجه کنند؛ چرا که «علم» چیزی است و «آموزش» آن چیزی دیگر؛ البته کاری نداریم که این ایده بسیار مهم تاکنون در عمل تا چه میزان تحقق یافته است؛ و بالاخره نکته سوم: مجلات رشد تخصصی، بر خلاف رندهای عمومی که از همان اول در مرکز و دفتری خاص به نام دفتر انتشارات کمک آموزشی (امروز دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی) تهیه، تولید و منتشر می شدند، در دفتر برنامه ریزی و تألیف کتاب های درسی متمرکز بودند و هر گروه درسی ، محتوای مجله خود را تهیه و تولید می کرد. حسن آن کار این بود که برنامه ریزان و کارشناسان و مؤلفان و گروه های درسی نقش پر رنگ تری، نسبت به امروز، در تولید مجله تخصصی خودشان ایفا می کردند و لذا در آن شرایط بر جنبه آموزشی مجله توجه و تأکید بیشتری وجود داشت. اما در اوایل دهه ۷۰، به علت پاره ای مشکلات فنی، به ویژه که امکانات پیشرفته کنونی چاپ وجود نداشت، تولید این مجلات به دفتر انتشارات کمک آموزشی واگذار شد. از آن پس، بود که رندهای عمومی و تخصصی، به اصطلاح، یک کاسه شدند و تا امروز ادامه یافته اند.

شمار مجلات تخصصی تا سال ۱۳۹۴ به ۱۹ عنوان رسیده بود. اما در پایان آن سال، با حذف دو مجله رشد آموزش زمین شناسی و رشد آموزش قرآن و ادغام هر یک، در مجله ای دیگر (به ترتیب در مجله های رشد آموزش جغرافیا و رشد آموزش معارف) و نیز تبدیل دو مجله رشد برهان ریاضی (دوره اول متوسطه) و رشد برهان ریاضی (دوره دوم متوسطه) از فصل نامه به ماهنامه، در حال حاضر این مجلات در ۱۷ عنوان منتشر می گردند؛ با این نام ها: فیزیک، شیمی، ریاضی، زیست شناسی، معارف اسلامی و قرآن، زبان و ادب فارسی، مشاور مدرسه، مدیریت مدرسه، تاریخ، جغرافیا، علوم اجتماعی، پیش دبستانی (برای مراکز پیش دبستانی) تربیت بدنی، فنی و حرفه ای، هنر زبان های خارجه و جوانه. مجلات تخصصی فصل نامه اند، با این توضیح که در گذشته (تا سال ۱۳۹۴) هر سال در چهار شماره منتشر می شدند ولی اکنون دیگر در تابستان ها منتشر نمی شوند و لذا سه شماره به دست دبیران می رسد.

گفتیم دکتر حداد عادل مبدع و حتی مجری انتشار مجلات رشد آموزشی تخصصی برای دروس دبیرستان بود. ایشان معمولاً در آغاز انتشار هر عنوان جدیدی از این فصل نامه ها مقدمه ای بر آن می نوشت و کلیاتی راجع به اهداف و اصول و کارکرد آن مجله بیان می کرد. برای مثال، در نخستین



شماره مجله رشد جغرافیا (بهار ۱۳۶۴) چنین نوشته است: «این صدها هزار معلمی که برای سربلندی و نجات جامعه خود در روستاهای مهجور و شهرهای دور میهن خود خدمت می‌کنند محتاج جوینبار جاری مداومی هستند که آب زلال سرچشمه‌های علم و تجربه را آهسته و پیوسته در دسترس آنان قرار دهد.» وی سپس می‌پرسد: «چه باید کرد تا دبیران و معلمانی که برای کمک به محرومان و مستضعفان جامعه خود به نقاط دور و فاقد امکانات علمی و فرهنگی کافی هجرت کرده‌اند، در غربت آنچه را خوانده‌اند فراموش نکنند...؟» آن‌گاه چون خود در عمل، مجلات آموزشی رشد تخصصی را برای پاسخ‌گویی به این سؤال تأسیس کرده اهداف مشترک آن‌ها را با شرح و تفصیل بر می‌شمارد که ما در اینجا تنها عنوان آن هدف‌ها را می‌آوریم. که به حد کافی گویاست. این هدف‌ها عبارت بودند از:

۱. دانش‌افزایی ۲. آشنایی با روش‌های تدریس ۳. آشنایی با مواد و وسایل کمک‌آموزشی ۴. معرفی نشریات و کتاب ۵. تاریخ علوم ۶. آشنایی با معلمان موفق و با تجربه ۷. آگاهی از مسائل و پرسش‌های نمونه ۸. طرح موضوعات مربوط به آینده هر رشته ۹. آگاهی از تصمیم‌گیری‌ها و بخشنامه‌ها ۱۰. آگاهی از برنامه‌ها و برنامه‌ریزی‌های آینده و اظهارنظر درباره آن‌ها ۱۱. اطلاع از تحقیقات و اخبار مربوط به هر یک از رشته‌های درسی.

اکنون، با یک نگاه اجمالی به هدف‌های ذکر شده در بالا می‌توان گفت که این هدف‌ها، به جز چند مورد که آن هم ناشی از تحول در ارتباطات و رسانه‌ها در سال‌های اخیر است، مثل اهداف شماره ۹ و ۱۰، بقیه هم چنان قابل توجه و معتبرند و می‌توان آن‌ها را چون گذشته سر لوحه تولید محتوا برای مجلات رشد تخصصی دانست.

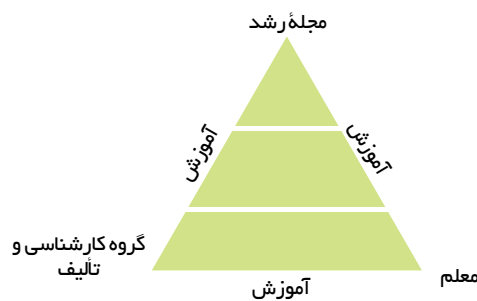
مجلات و دوره جدید

با این تفصیل، به نظر نگارنده، اکنون که در آستانه شروع دوره متوسطه ۲، یعنی دوره دوم دبیرستان قرار داریم و از سال تحصیلی جاری (مهر ۹۵) نخستین سال این دوره آغاز می‌شود، جا دارد نگاهی دوباره به مجلات داشته باشیم و ببینیم از امکانات و اقتضات این نشریات آموزشی، برای غنی‌سازی دوره جدید چگونه و تا چه حد می‌توان استفاده کرد. واقعیت این است که انتشار نشریه و مجله - با فرض اینکه هم‌چون این مجلات، امکانات مالی و مادی تولید و توزیع آن موجود باشد - امری سهل و ممتنع است؛ بدین معنا که می‌توان هر نشریه را با محتوایی تولید کرد

که مغایر اهداف فرض شده برای آن تلقی نشود و مطالب آن، به طور کلی، فاصله‌ای با اصل موضوع نداشته باشد ولی در عین حال چنان نباشد که به نیاز مخاطب خود پاسخ دهد و خواننده تشنه به مطالب تازه و بدیع را سیراب سازد. نگارنده که خود در برهه‌ای، چه در دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی و چه در دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی، ناظر بر انتشار مجلات رشد تخصصی بوده‌ام، از این نگاه، مجلات را همواره یکسان و بر یک روند ندیده و نمی‌بینم. به بیان روشن‌تر، پاره‌ای از مطالب این مجلات گاه چنان عمومی شده یا می‌شوند که دبیر متخصص آن رشته را اصلاً اقناع نمی‌کنند و گاه، برعکس، چنان تخصصی و سنگین می‌شوند که همان دبیر متخصص را که نیازمند ارائه طریق در کار خود و برای درس و کلاس خود است، متحیر می‌سازد که این مطلب در کجای منظومه برنامه درسی وی قرار می‌گیرد. به همین دلیل در طی بیش از سی سال که از انتشار این مجلات می‌گذرد هر مجله شاهد فراز و فرودهایی بوده و لذا به تناوب از اقبال و ادبار



مدرک‌های بالاتر از کارشناسی تا دکترا هستند که بعضی از آن‌ها حتی در دوره ابتدایی خدمت می‌کنند. از سوی دیگر توسعه شبکه‌های اجتماعی کار را به جایی رسانده است که در گوشه و کنار کشور، مشاهده می‌شود آموزگاران، معلمان و دبیران هر رشته با تشکیل گروه‌هایی، خود اقدام به تبادل مشکلات درسی و آموزشی خویش کرده و بدین طریق راه‌حل‌های مناسب را جست‌وجو می‌کنند. جالب توجه است که نمود این رشد و پیشرفت دبیران را در مجلات رشد تخصصی نیز شاهدیم. چنان که با تورق اجمالی مجلات کنونی و مقایسه آن‌ها با مجلات دو دهه پیش می‌توان دریافت که تا چه حد بر معلمان صاحب قلم و نویسندگان افزوده شده است و این نکته‌ای است که نباید مغفول واقع شود. خلاصه کنم. در حال حاضر مشاهده می‌شود که بین محتوای مجلات و برنامه درسی رابطه‌ای تنگاتنگ وجود ندارد؛ یعنی آقا یا خانم دبیری که فلان درس را در مدرسه تدریس می‌کند هنوز نمی‌تواند مجله رشد مربوط به درس یا رشته خود را کاملاً برآمده از همان «برنامه درسی» بداند که کتاب درسی براساس آن تألیف شده است؛ در حالی که اصولاً هدف از انتشار مجلات رشد تخصصی جز این نبوده است. باری، اگر مجلات رشد تخصصی و دفتر تألیف کتاب‌های درسی (گروه درسی) و دبیران یا معلمان دبیرستان را سه رأس یک مثلث بدانیم، تعامل سه ضلع این مثلث فرایند آموزش را تشکیل می‌دهد.



روشن است که «آموزش» در اینجا به معنای اعم این کلمه است و همه مقولات، مفاهیم، نظریه‌ها و هر آن‌چه را که برنامه درسی متکفل آن است شامل می‌شود. اما بارزترین وجه آن، همانا پرداختن به توصیف و تشریح درس‌ها و موضوعات اساسی موجود در کتاب‌های درسی است. به واقع نقدترین چیزی که، و باید، مجلات تخصصی به آن‌ها بپردازند عمدتاً همین عنوان‌ها هستند که به صراحت در کتاب‌های درسی آمده‌اند.

دبیران برخوردار شده است. روشن است که چنین وضعی در مجموع موجب بهره‌وری اندک شده و طبیعتاً اتلاف نیرو و سرمایه‌های مادی و معنوی را به دنبال دارد. در عین حال نباید از نظر دور داشت که مجلات رشد تخصصی در نوع خود در کشور منحصر به فرد هستند و تاکنون هیچ بدیلی نیافته‌اند و خوشبختانه وزارت آموزش و پرورش هم توانسته است بیش از سه دهه آن‌ها را حفظ کند و تا بدینجا برساند. پس آنچه باقی می‌ماند هماهنگ ساختن آن‌ها با برنامه درسی جدید در آستانه اجرایی شدن «دوره دوم متوسطه» است. این هماهنگ ساختن، نخست به شناسایی وضع موجود و به اصطلاح آسیب‌شناسی نیاز دارد و سپس اقدام به عمل و تغییر و تحول در برنامه‌ها.

به نظر من امکان این تحول نه تنها وجود دارد، بلکه مورد نیاز هم هست. نخست اینکه به برکت توسعه نظام آموزش عالی بعد از انقلاب اسلامی، امروزه مدارس ما دارای معلمانی داناتر، تواناتر، منضبط‌تر و مسئولیت‌پذیرتر نسبت به گذشته هستند. بخش قابل توجهی از معلمان امروز دارای

پیشنهادهای

باری، این مقاله در خرداد ماه و زمانی نوشته می‌شود که هنوز هیچ کتابی از کتاب‌های پایه دهم (سال اول متوسطه اول) از چاپ خارج نشده است. اما این جانب توانستم فهرست کلی محتوای پاره‌ها از کتاب‌های این پایه را، شامل کتاب‌های فیزیک، شیمی، ریاضی، زیست‌شناسی، تاریخ، جغرافی، اجتماعی، فارسی و نیز کتاب علوم و فنون ادبی (رشته علوم انسانی) را به دست آورم و از عناوین درس‌ها آگاه شوم. لذا اکنون می‌توانم چشم‌اندازی از مباحث و موضوعاتی را که دانش‌آموزان ما در سال آتی (دهم) در کتاب‌های خود می‌خوانند در منظر خود داشته باشم.

حال اگر از یک سو پاره‌ای از این عنوان‌های درسی را محور نگارش محتوا برای مجلات رشد در هر رشته قرار دهیم و از سوی دیگر به هدف‌های مجلات که در صفحات پیشین به آن اشاره کردیم، نگاهی بیفکنیم و در ضمن امکان استفاده از آنچه را که طی سال‌های اخیر در فضای مجازی برای تبادل اطلاعات به وجود آمده است (ایمیل، وبلاگ، فیس بوک، تلگرام و دیگر شبکه‌های اجتماعی و حتی انواع سخت‌افزارهای جورواجور و ...) از نظر دور نداریم خواهیم دید که تا چه حد می‌توان هر یک از موضوعات و عنوان‌های درسی را به شیوه‌های بسیار متنوع و جذاب چنان در مجلات گسترش داد که هر معلمی احساس کند مجله رشد را باید به موازات کتاب درسی یکی از ابزارهای کار خود بداند و آن را مطالعه کند. اینک، تنها برای نمونه، پاره‌ای از عناوین درسی سال دهم را که قرار است در کتاب‌های سال تحصیلی جدید آورده شود، ملاحظه می‌کنیم. البته آنچه می‌آید عیناً در کتاب‌ها نخواهد آمد، بلکه از نظر مفهوم با موارد حاضر یکسان خواهد بود. بی‌تردید می‌توان پیرامون هر یک از این موضوعات و مفاهیم، از دیدگاه‌های متفاوت مطالب ارزشمندی تهیه و در مجلات تخصصی منتشر کرد.

رشد فیزیک

پایه و شالوده علوم و مهندسی مبتنی بر اندازه‌گیری است. برخی از ویژگی‌های مواد در مقیاس‌های خیلی کوچک (نانو) تغییر می‌کند. همه گرمای گرفته شده در یک چرخه نمی‌تواند به کار مکانیکی تبدیل شود.

رشد شیمی

- فرضیه مهانگ و نظریه انبساط جهان
- تولید صنعتی آمونیاک و اهمیت آمونیاک در تولید کودهای

شیمیایی

- آثار زیان‌بار تولید کودهای شیمیایی نیتروژن‌دار بر محیط زیست

رشد ریاضی

- الگوها و دنباله‌ها
- نسبت‌های مثلثاتی در مثلث قائم‌الزاویه
- احتمال و اندازه‌گیری شالن

رشد زیست‌شناسی

- جانداران ترا ریخت
- میکروارگانیسم‌ها
- الکتروکار دیوگرافی

رشد تاریخ (1)؛ رشته ادبیات و علوم انسانی

- کروئولوژی یا توالی تاریخی
- تکوین نخستین امپراتوری جهانی (هخامنشیان)
- آیین کشور داری (ایران در عصر باستان)

رشد جغرافیا (کلید رشته‌ها)

- رشد طبیعی جمعیت در ایران
- مهاجرپذیری و مهاجر فرستی
- توانمندی‌های محیطی ایران

رشد علوم اجتماعی

- جهان اجتماعی؛ آنچه با هم پدید می‌آوریم
- بازتولید هویت اجتماعی
- قدرت

رشد زبان و ادب فارسی

- موسیقی شعر
- سبک‌شناسی
- تحلیل متن

مجلات رشد به مثابه دیدبان تحول

آخرین سخنی که می‌توان در این باب گفت، و اگرچه در آخر می‌آید اهمیتی بنیادین دارد، ایفای نقش مجلات رشد در روند اجرای برنامه تحول در سال‌های آتی، در دوره متوسطه است. در این خصوص، به ویژه دبیران و کارشناسان متوسطه در استان‌ها می‌توانند نقش بسیار مؤثری ایفا کنند و تجربه‌هایی را که از رهگذر دوره جدیدی که آغاز شده به دست می‌آورند اعم از تجربه‌های مثبت یا منفی به صورت مقاله، گزارش و نقد و نظر در اختیار مجلات رشد قرار دهند و از این طریق کارشناسان دفتر تألیف کتب درسی را در بهبود این فرایند و آماده‌سازی کتاب‌ها برای سال‌های آتی و نیز اصلاح کتب موجود یاری دهند.